

**Sophie Brahes Regnskabsbog 1627-40. Udgivet af
jysk Selskab for Historie, Sprog og Litteratur ved Henning
Paulsen. Under Tilsyn af Johan Hvidtfeldt.
Viborg 1955 — XV + 256 Sider.**

Stundom kan det være en Ørkenvandring at beskæftige sig med den danske Adels økonomiske Historie i Tidsrummet mellem Middelalderens Afslutning og Enevældens Indførelse. Hverken det private Regnskabsstof eller det kamerale Kildemateriale er dækkende eller let bearbejdeligt. Blandt de adelige Privatarkivers mange løsrevne Regnskabsstumper — ofte af tvivlsom Værdi — er det da forstaaeligt, at Fru Sofie Brahes Regnskabsbog 1627—40 faar høj Kilderang. Med alle sine Begrænsninger giver den os Indblik i en af Datidens mest prominente Adelsfamiliers Levevilkaar.¹ Den lader os over en længere Aarrække følge Godsdriften af Herregaardene Rosenholm og Skaføgaard, som Jørgen Rosenkrantz havde opbygget midt i det 16. Aarhundrede, og som nu aabenbart Fru Sofie Brahe, Holger Rosenkrantz' Hustru, ledede med kyndig Haand.

Det turde da være med god Grund, at Regnskabsbogen offentliggøres, og Historikerne maa være Adjunkt Henning Paulsen taknemmelig for denne Udgave af et Stof, som — mærkværdigt nok — kun sjældent har fristet til en bredere Udnyttelse. Opstillingen af Regnskabet maa som Helhed betegnes som tilfredsstillende, og Arbejdet er efter de Stikprøver, Anmelderen har foretaget, overordentlig samvittighedsfuldt udført. Fraset Normaliseringen af Anvendelsen af store og smaa Bogstaver og af Tegnsætningen har Udgiveren valgt at gengive Teksten bogstavret. I Modsætning til gængs Udgiverteknik mangler Kommentarer helt. Maaske havde Regnskabets Udførlighed gjort det uoverkommeligt at kommentere det tilbunds; men hverken den knappe Indledning eller Registrerne kan erstatte forklarende Noter, især da der er Tale om en Kilde, der har Interesse for flere Forskningsomraader.

¹) Som Type repræsenterer Holger Rosenkrantz til Rosenholm et Dannelestrin af international Rang. I Adelsstanden vil vi ikke finde dette kulturelle Niveau udenfor dens mest fremtrædende Kredse. — Det er ganske interessant at iagttage, at Familien paa Rosenholm stod i nær Kontakt med Just Høg til Gjorslev og dennes Søster Fru Sidsel Høg, Enke efter Ebbe Munk til Fjellebro. Disse tre tilhørte en snæver Kreds som ikke — saa lidt som Holger Rosenkrantz — fandt sig tilfredsstillet ved Kirkens og Universitetets Afvisning af enhver Trosretning, som ikke udsprang af de ortodokse, lutherske Synspunkter, som de danske, kirkelige Autoriteter repræsenterede. Maaske har denne Kreds — via Johann Arndts Skrifter? — været inspireret af Weigelianismen (S. M. Gjellerup: Jens Dinesen Jerisin (1868—70), 130 f.).

Det vilde f. Eks. sikkert have været hensigtsmæssigt at gøre opmærksom paa i en Note til Side 63 (jfr. 79, 98), at Holger Rosenkrantz' Son Gunde efter sit Bryllup 1632 fik Raadighed over Midler til at forpagte og bebo Skafogaard mod en aarlig Afgift af 400 Rdr.¹, men at dette Arrangement aabenbart ikke varer mere end et Par Aar. Det vilde (som vi senere skal vende tilbage til) formentlig ligeledes have været paa sin Plads at gøre Rede for Holger Rosenkrantz' Kautioner og Udleg for sin Svoger, den tidligere fyenske Landsdommer Ejler Quitzow til Lykkesholm. —

Regnskabet og dets rette Tolkning er særdeles vigtig for vort Kendskab til Højadelens økonomiske Historie i første Halvdel af det 17. Aarhundrede. I sin Fremstilling af den danske Adels Forfaldsperiode indskrænkede I. A. Fridericia sig til ganske summarisk at meddele en Sammentælling af Holger Rosenkrantz' samlede Gældsstiftelse i 1630'erne og viste dette Tals overvældende Størrelse sammenlignet med Bruttoindtægterne.² En dyberegaaende Analyse af de enkelte Aars Tal havde imidlertid kunnet give et mere afbalanceret Billede. Delvis samme Indvending som mod Fridericias Bearbejdelse kan rettes mod den samlede Oversigt, Adjunkt Paulsen bringer i sin Indledning. Det fremgaar af denne, at ca. 201.310 Rdr. af en samlet Indkomst paa ca. 286.181 Rdr. i samtlige de fjorten Aar, Regnskabet dækker, hidrører fra Godssalg og Optagelse af nye Laan. Det resterende Beløb, ca. 84.871 Rdr. stammer fra Driftsindtægter. Heroverfor andrager Totaludgiften efter Beregningen ca. 287.348 Rdr., af hvilke ca. 135.862 Rdr. gaar til Rentebetalinger og Afdrag paa Gælden. De resterende ca. 151.486 Rdr. gik til rent personligt Forbrug. Afdrag paa Laan udgjorde saaledes kun omtrent to Trediedele af de ekstraordinære Indkomster, og Familien havde et gennemsnitligt Underskud paa ca. 4.758 Rdr. aarligt.³ En saa simpel Sammentælling giver utvivlsomt et misvisende Resultat, fordi den udjævner Nuanceringen mellem de enkelte Aar. Det er saaledes uheldigt, at Tallene ligestiller Krigsaarene 1627–29, der falder indenfor Perioden, med de efterfølgende Fredsaar.

Mest afgørende forekommer det mig dog, om Regnskabsbogen for 1630'ernes Vedkommende overhovedet er repræsentativ til at belyse en adelig Families Økonomi under normale Omstændig-

¹ J. Estrup: Skafogaard (Fra Randers Amt XIV (1920), 29 ff.) — Det havde vel været naturligt i Udgaven i det mindste at henvise til J. Oskar Andersens nu klassiske Biografi af Holger Rosenkrantz (1897) og til det af Palle Rosenkrantz redigerede »Rosenholm og Rosenkrantzterne« (1924).

² I. A. Fridericia: Adelsvældens sidste Dage (1894), 58 ff.

³ Sophie Brahes Regnskabsbog, Indledn. S. XI.

heder. Kejserkrigens økonomiske Eftervirkninger kan jo endnu have gjort sig gældende. Til Gengæld var Aarene som Helhed solide for Landbruget, fraset en Misvækst i Jylland 1635. Det internationale Kornprisniveau laa overordentlig stabilt, og Øksnepriserne synes endog at have være stigende. Adelenes Gevinstmuligheder har næppe været ringere end forud for Krigen, og den forretningsmæssige Aktivitet, der efter Regnskabet udfoldedes fra Rosenholm, gengiver formodentlig kun normale Forhold i højadelige Kredse. Udgifterne forrykker derimod Balancen. Af den ekstraordinære Gældsstiftelse under Kejserkrigen blev Halvdelen betalt inden 1631—32, hovedsagelig ved Midler, som indkom ved Godssalg. Umiddelbart derefter maatte Holger Rosenkrantz indfri en Række Kautionsforpligtelser, hvis Afvikling kom til at strække sig over en længere Aarrække. Endelig benyttedes de sidste Aar af 1630'erne aabenbart til at oparbejde en anelig Øksnebestand, som krævede store Investeringer.¹

Af Regnskabsbogen tør det med stor Sandsynlighed udlæses, at den højadelige Familie Rosenkrantz ikke sjældent manglede rede Penge; Likviditeten var kun daarlig. Om der i det enkelte Aar kunde opnaas Balance mellem Udgift og Indtægt var ligeledes usikkert. Ikke desto mindre er det næppe berettiget, at man — som det hidtil har været Tilfældet — udleder almengyldige Slutninger heraf for den samlede Periode, Regnskabet dækker. Sondrer vi mellem ordinære Regnskabsposter og hvad der falder udenfor disse, vil det nemlig hurtigt vise sig, at Gældsstiftelsen ikke staar i noget rimeligt Forhold til det ordinære Budget (Godsindtægter og Husets Behov).² 1640, det indtægtsmæssigt gunstigste Aar, indbragte eksempelvis ca. 9.661 Rdr. i ordinære Indtægter. Heraf medgik ca. 6.227 Rdr. til personligt Forbrug. Men samme Aar androg Gældsstiftelse og Afvikling af Laan henholdsvis ca. 9.671 Rdr. og ca. 12.930 Rdr. Den samme ulige Fordeling kan vi uden Afbrydelse følge tilbage Aar for Aar gennem 1630'erne. Misforholdet mellem ordinært Budget og Gældsstiftelse beror ikke paa Familiens private Forbrug, der maa karakteriseres som maade-

¹ Det er bemærkelsesværdigt, at Studene ikke sjældent opkøbtes udenfor Jylland (Sophie Brahes Regnskabsbog, 35, 94f., 112, 147), maaske fordi Markedet i Jylland efter Krigsaarene var utilstrækkeligt. Som Helhed ligger Priserne for Rosenholms Øksneopkøb betydeligt over, hvad vi kender f. Eks. fra Gjessingholm og Demstrup.

² Ved ordinære Indtægter forstaas i denne Sammenhæng: Beholdning, Godsindtægter og Diverse; ved ordinære Udgifter: Gaver, Husførelse, Børnenes Forbrug, Øksneopkøb og Diverse. — Ekstraordinære Indtægter omfatter: Gældsstiftelse, Tilbagebetaling af Tilgodehavender og Godssalg; ekstraordinære Udgifter: Renter og Afdrag paa Gæld.

holdent. Det skyldes først og fremmest, at Holger Rosenkrantz maatte indfri de Kautionsforpligtelser, han havde paataget sig for Ejler Quitzow.

Ejler Quitzow var tidligt i 1630'erne indspundet i »adskillig Gælds Vidtloftighed«. En Del heraf stammede utvivlsomt fra Faderen Frederik Quitzows brogede Pengetransaktioner med fynske adelige og med Holstenere, Affærer, som han selv synes at have haft Andel i.¹ Allerede 1633 opgøres Holger Rosenkrantz' Tilgodehavende hos sin Svoger til 9.300 Rdr., og 1640 naaede Beløbet 13—14.000 Rdr.² Disse stadigt flydende Betalinger kunde Holger Rosenkrantz kun udrede ved selv at stifte Gæld. Ejler Quitzow formaaede end ikke at forrente disse Laan, og kun at refundere ubetydelige Beløb. 1637 maatte Holger Rosenkrantz omsider søge Ovrighedens Bistand. Men hverken en Kommissarie-afgørelse eller en Rettertingsdom, som begge hjemlede ham Ret til at likvidere Gælden ved Indførsel i Lykkesholm, synes at have frugtet.³ Ejler Quitzow vægrede sig trods en Overenskomst og en kongelig Paamindelse i Juni 1639 mod Indførslen. Først i Marts det følgende Aar enedes han med Kansler Christen Thomesen Sehested — Holger Rosenkrantz' Svingerson — om at mageskifte Lykkesholm Gods mod Landsbyen Tanderup; Christen Thomesen skulde tillige udligne Forskellen mellem de to Godsers Værdi ved en Pengeydelse⁴, der antagelig var beregnet til Afvikling af Gælden. Ejler Quitzow døde snart efter, og 1640 fik Holger Rosenkrantz kun ca. 4.400 Rdr. refunderet fra Kansleren. Da vi ikke hører mere til Sagen, er der dog næppe nogen Grund til at antage, at han ikke ogsaa skulde have modtaget Resten.

Det er forstaaeligt, at saa omfattende ekstraordinære Betalinger, som der her har været Tale om, har kunnet skabe Usikkerhed i Familiens Økonomi. Fridericia gjorde i sin Tid opmærksom paa, at Holger Rosenkrantz i Modsætning til de fleste af sine ligestillede maatte undvære Lensindtægter til Supplering af sine Godsers Afkastning. Sit Len havde han maattet give Afkald paa sammen med Rigsraadsværdigheden 1628. Efter alt at dømme havde Familien kunnet klare sig endda, hvis ikke Kautionsforpligtelserne havde forstyrret dens Cirkler. Ikke mindre bemærkelsesværdigt er det vel, at selv ikke disse Udgifter har bragt

¹ Se Kanc. Brebv. 1630—32, 137 f., 256 ff., 301 f., 471, 733; *ibid.* 1633—34, 45, 95 f. — Om Frederik Quitzow: R. A. Frederik Quitzows Privatarkiv, A og C.; jfr. Kanc. Breb. 1624—26, 5.

² Sophie Brahes Regnskabsbog, 79, 207.

³ Kanc. Breb. 1637—39, 114, 846 f.

⁴ K. Uldall i Danske Slotte og Herregaarde, red. af A. G. Hassø, Bd. III (1943), 328; jfr. Sophie Brahes Regnskabsbog, 207.

Holger Rosenkrantz i økonomisk Afhængighed af borgerlige. Fra set et enkelt Tilfælde indgik han aldrig Kontrakter af længere Varighed med Købmænd om Salg af Godsernes Produkter mod Laan eller Forskud. De Laan, han optog hos Borgere, var i Regelen smaa og tilsyneladende ret tilfældige. Langt de fleste og de største Summer har han hentet hos Standsfæller eller paa Omslaget i Kiel. —

Hvor stor Almengyldighed, der kan tillægges Fru Sofie Brahes Regnskabsbog for Adelen som Helhed, er det næppe muligt at afgøre paa Forskningens nuværende Stade. For det første har man endnu kun fremdraget, endsige metodisk bearbejdet, meget lidt Sammenligningsmateriale. Dernæst synes Standen — ganske som Bybefolkningen — at have været ret stærkt spaltet af økonomiske og sociale Skel. Maaske vil det vise sig frugtbart at kæde Regnskabsbogen ind i Undersøgelsen af Adelenes Pengeforhold, som de kendes fra Landstingenes Skøde- og Panteprotokoller. I hvert Fald taaler den ikke de summariske Synspunkter, Fridericia og ogsaa senere Historikere har anlagt. Netop i dens Detailrigdom har den sin særlige Kvalitet. De mange Enkeltheder giver os Anledning til at se Adelenes Pengeforhold fra andre Aspekter end de gængse.

Erling Ladewig Petersen.

Erich Hoffmann: Die Herkunft des Bürgertums in den Städten des Herzogtums Schleswig, 1953 (Quellen und Forschungen zur Geschichte Schleswig-Holsteins bd. 27). 273 sider.

I Tyskland tog man i årene efter 1933 studiet af befolkningshistorien op med større iver end før. I Vierteljahrschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte skrev Erich Keyser regelmæssige oversigter over den nye litteratur, og i 1938 gav han en sammenfattende skildring af problemerne i Bevölkerungsgeschichte Deutschlands. Også i Slesvig-Holsten blev befolkningshistorien sat på dagsordenen, og man arbejdede med stor energi på udarbejdelse og udgivelse af borgerbøger. Ludwig Andresens store *Bürger- und Einwohnerbuch der Stadt Tondern bis 1869*¹ kom i 1937, Th. O. Achelis' *Bürgerbuch der Stadt Hadersleben bis zum Jahre 1864 I* i 1940², og der var planlagt udgivelse af tilsvarende

¹ Se Hist. Tidsskr. 10. r. V, 542—48.

² Achelis' udgave var desværre ikke fuldstændig, idet to borgerskabsprotokoller 1630—ca. 1654 og 1694—1757 ved en fejltagelse var blevet liggende på et embedskontor og først blev kendt efter udgivelsen.